

Az állami gyermekvédelem kezdetei

[tartalomjegyzék]

[szerkesztői köszöntő]	3
[alkotmány- és jogtörténet]	
Kirschner András: A börtönügy fejlődése a 19. századig – Mezey Barna nyomán.....	4
Czifra Botond: Az igazságügyi miniszter egyes, az esküdtbíráskodás szervezéséhez fűződő jogosultságainak kérdése a dualizmus korában.....	8
Héjja Dorka: „Ma Európa minden államában (...) ezt az ügyet állami kezelésben találjuk” – A magyar állami gyermekvédelemhez vezető út	12
Varga Anna Réka: A feslettségi kifogás alkalmazása a törvénytelen gyermekek apasági pereiben.....	16
Karsai-Valach Dóra: Direito de voto para as mulheres! - A portugál női választójog alakulása a XIX. – XXI. században.....	20

A címlapon: Árvaházi reggeli
Vasárnapi Újság, 1883.

ISSN 20629699

© A szerzők, 2026

© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistoria, 2026

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet területéről.

Elérhetőségünk: elte.majt.tdk@gmail.com

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:
Heil Kristóf Mihály dr.

Főszerkesztő:
Czifra Botond

SZERKESZTŐK

Heil Kristóf Mihály dr.

Czifra Botond

KORREKTÚRA

Heil Kristóf Mihály dr.

BORÍTÓTERV ÉS BELSŐ TERVEZÉS

Czifra Botond

KIADJA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi
Kar Magyar Állam- és Jogtörté-
neti Tanszék

(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1–3., II. em. 211.;
Tel./Fax.: 06 1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2026. április 15.

Kedves Olvasóink!

Ismét nagy örömmel közöljük Önökkel a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tudományos Diákkör műhelyében született legújabb írásokat. Legnagyobb részük az újkor és a legújabb kor kérdéseit járja körbe: két írás a büntetés-végrehajtás, illetve a büntető eljárásjog kérdéseivel foglalkozik, kettő családjogi és gyermekvédelmi problémákat tárgyal, egy közjogi dolgozat pedig a női választójog történetébe enged betekintést.

Az elmúlt időszak folyamatai világszerte rámutattak arra, hogy a jelenünkben lezajló események a jog síkján sem ragadhatók ki azokból a folyamatokból, amelyek bekövetkezésükig elvezettek. A jog egy élő láncolat: a jogintézmények hátterének megértése ezen keresztül pedig jogászai gondolkodásunk és jogalkalmazásunk alapköveit fekteti le, hiszen segítségével megérthetőek azok a társadalmi, erkölcsi és sokszor politikai kényszerpályák. Ezek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy megfelelő dogmatikai stabilitással értelmezhesük szabályainkat, és így védekezzünk a téves értelmezés ellen. Nem utolsó szempont, hogy őrizhetjük a szakma étoszát: saját hivatásunk méltóságát és súlyát is jobban érezzük, ha megértjük azokat az ezeréves hagyományokat, amelyekre a hazai jogászság támaszkodik.

Ebben a szellemben minden hallgatótársamat arra biztatom, hogy ne engedjen azoknak a mindenhol áradó hangoknak, amelyek arra biztatnak bennünket, hogy mindenben az azonnali hasznot és visszacsatolást keressük. Műveljük a jogtörténet-tudományt, de akik nem adják rá a fejüket, azoktól is azt kérem, hogy soha ne fejezzék be a művelődést, az olvasást, és mindazt, amely méltóvá tesz minket arra a szerepre, amelyben a társadalom szolgálatára vagyunk hivatottak.

Kellemes olvasást kívánunk!

Czifra Botond
szerkesztő

A börtönügy fejlődése a 19. századig – Mezey Barna nyomán

Írta: Kirschner András

A börtönügy és a büntetés-végrehajtás jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt négy évszázadban. Míg napjainkban a leggyakrabban alkalmazott büntetés a szabadságvesztés, a magyar középkorban ez volt a legtrikább.¹ Ugyanakkor ez nem azt jelentette, hogy nem volt a praxis része, hiszen több jogtörténész (pl.: Hajnik Imre,² Szoika Kamill³) és egyes korabeli írásos források, mint a Váradí Regrestum (1208–1235) is arra utal, hogy a börtönök üzemeltetése az alacsonyabb fegyveres rétegek feladata volt. Ebből levonható az a következtetés, hogy a 13. században már létezett valamilyen funkcionáló börtön.⁴ Werbőczy is szólt a börtönről, nála a privát carcer jelent meg, hiszen a 16–17. sz. a börtön nem a királyhoz kötődik, hanem a bírói hatalom gyakorlásához, így vármegyei és városi hatósághoz vagy földbirtokhoz és földesúri hatósághoz tartozik.⁵

A börtönügy jelentős fejlődése Thomasius, Montesquieu, és Beccaria munkásságával kezdődik. Ennek a nyomán kezdenek el rohamosan kiszorulni a középkori büntetés-végrehajtás metódusai és válik a praxis meghatározó részévé a szabadságvesztés.⁶ Ez az átmenet a 16–17. század nagy társadalmi folyamatainak keretein belül történik. A rohamos gazdasági és kereskedelmi fejlődés, a társadalmi értékek átrendeződése, és a szabadság értékének növekedése mind hozzájárult a büntetés-végrehajtás radikális változásaihoz és a szabadságvesztés térnyeréséhez. A korban sajátosan kezd el vegyülni a tradicionális tömlöcgyakorlat és az új fenyítőházi modellt, amely jelentős hangsúlyt helyez a nevelésre, munkára, és reintegrációra.⁷ Azonban ahhoz, hogy ezt értsük, szükséges ismerni az ezt megelőző évszázadok helyzetét.

A munka a büntetés-végrehajtás történetében mindig nagy szerepet játszott. Leggyakrabban főbüntetésként találkozunk a munkával a büntetés-végrehajtás története során, a kettő kapcsolata pedig a kezdetek óta adott: a foglyok és rabok valamilyen dolgoztatása már a kezdetek óta jelen van a büntetőpraxisban. A 18. században válik jól felismerhetővé a munka klasszikus büntetésfunkciója mellett a segítő eszköz szerepe, hiszen hol a hasznos foglalkozás szerepét tölti be, hol pedig nevelő-

eszközként jelenik meg.⁸ A reszocializáció koncepciójának megjelenésével a munka is bekerült az eszköztárába, számos esetben pedig intézményesítették, mint a büntetés-végrehajtás gazdasági egyensúlyát javító megoldást. Tehát bárhogy tekintünk rá, a munka mindig is a büntetés-végrehajtás jelentős eleme volt.⁹ Már a civilizáció kezdetén nyilvánvaló volt a munka potenciális teherjellege, hiszen, ha valaki ki tudott válni ebből a mindenkit egyaránt terhelő kötelezettségből, értékítélete megváltozott. Így, ha az illető újra munkába kényszerült, azt valódi büntetésként élte meg, emiatt is válhatott a munka a büntetés-végrehajtás szerves részévé.¹⁰

A kapitalizmus és a kereskedelem jelentős társadalmi változásokat hozott, emiatt pedig jelentős változások jelentek meg a büntetés-végrehajtásban. A 15–16. században a korai kapitalista fejlődés hatására hullámzó lakosság veszélye miatt az államok Európa-szerte egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a csavargók visszaszorítására. Emiatt számos új koncepció jelent meg a börtönügyben. Ennek kiváló példája a francia *atelier public* vagy az újkori gályarabság.

Az *atelier public* a francia börtönügy vívmánya. Bár a hullámzó lakosság okozta növekedés a csavargók és koldusok számában minden területet érintett, a középkori szemlélet szerint bőséggel alkalmaztak fizikai- és halálbüntetést, néha pedig a tömlöcöket. Franciaországban 1486-tól átkerült a csavargás a *lieutenant criminel* hatáskörébe, így az elfogott csavargókat „javításra” küldték.¹¹ Christian Paultre szerint ez volt a francia *atelier public* kezdete.¹² A párizsi parlament 1525-ös rendelkezése nyomán a csavargóknak 3 napon belül el kellett hagyniuk Párizs közigazgatási területét, aki nem tette, azt bebörtönözték és munkaerejüket karbantartó feladatokra használták fel (városerődítések, csatornatakarítás, utcaseprés stb.). Ez szépen lassan elterjedt egész Franciaországban. Minden 12 korlátozott „vagabund” mellé 4 felügyelőt állítottak, 1567-től pedig egyik lábuknál fogva megbilincseltek és összeláncolták a fogvatartottakat. Ez a minta számos más ország praxisában is megjelent, köztük a német városok közmunkái esetében (lásd Ulm és Nürnberg), vagy az Amerika Egyesült

Államokban az ún. *chain-gang*-ek kapcsán.¹³ Azonban az *atelier public* finanszírozása problémás volt. Bár az elvégzett munka kétségtelenül hasznos volt, a fogvatartók fizetése és a rabok ellátása jelentős költségekkel járt, így volt, ahol a fogvatartást önkéntes adományokból valósították meg.¹⁴

A gályarabság az ókorra vezethető vissza, ahol a kézi evezéssel meghajtott gályákon tartó életfogytiglan szolgálat a halálbüntetés gyakori alternatívája volt. A modern gályarabság visszavezetője valószínűleg egy Jacques Coeur nevű francia kereskedő volt, aki gályáinak legénységét rabokból toborozta össze. Az evezősöket a padokhoz láncolta, akiknek pihenni is csak így szabadott. Elképzelése annyira sikeres volt, hogy VII. Károly (1423–1416) a kincstár tulajdonába vette a gályáit, a gályarabságot pedig hivatalos büntetéssé intézményesítette.¹⁵ Eleinte csak a legsúlyosabb bűncselekményekért szabták ki, de ahogy nőtt az igény a gályarabokra, úgy szélesedett a köre azon bűncselekményeknek, amelyek gályarabságot vontak maguk után. Ez a büntetési forma fokozatosan elterjedt Európában (először Róma vette át 1471-ben). A Habsburg birodalomban is meghonosította I. Ferdinánd 1556-ban. A gályarabság lehetővé tette a rabok exportját, illetve ez lett a legolcsóbb módja a raboktól való megszabadulásnak.¹⁶

Mivel az újkor megváltoztatta a szociális és gazdasági viszonyokat, lehetővé vált a kényszermunka gyakorlatának fejlesztése. Két értékelhető előrelépés történt a munkabüntetés elterjedése folytán. Az egyik a munka nevelő hatásának felismerése és ezzel a reszocializáció irányába tett lépések (ebből bontakozik ki a fenyítőházi végrehajtás), a másik pedig a kemény fizikai munka kellemetlensége és annak lehetősége, hogy önmagában ez legyen a büntetés. Ebből jött az a felismerés, hogy jobb egy rabra erőforrásként tekinteni a közösségi munkák elvégzésére, mint „henyélni” hagyni egy tömlőben. Ezt a gondolatmentet táplálta az az eszme is, hogy a kényszermunka humánusabb büntetés, mint a régi típusú testi büntetés és a halálbüntetés.¹⁷

A börtönügy megújulásának hátterében három nagy eszmei áramlat áll: a *reneszánsz*, a *reformáció* és a *kapitalizmus*. Ezek a társadalmi áramlatok területtől függően különböző erejű hatást váltottak ki, így a fejlődés üteme nem volt egyenes. Mind a reneszánsz, mind a reformáció sok-

kal jobban felszínre hozta a bűnbánást és a büntetést, amely kihatással volt a börtönügyre. A reneszánsz tekintetében Machiavelli cinikus, éleslátó gondolatmenetében jut arra, hogy megkérdőjelezze a csonkító és életpusztító büntetések értelmét, és mérlegelje a bűnösök által elvégezhető munka értékét.¹⁸ Ez is egyik bizonyítéka annak, hogy a reneszánsz egyik fő elvárása a csonkító büntetések mellőzése volt.

A polgárosodás és a vele járó eszmei folyamatok, mint például a kapitalizmus megjelenése és elterjedése, markáns életmódbeli változásokat hoztak a 17. és a 18. század folyamán. A társadalom szerkezetének dinamikus változása élet- és értékrendjükből kiforgatott tömegeket eredményezett. Ennek talán legjobb példája a vidékről városba vándorlás, és ezzel kapcsolatban a hitvilág meggyengülése. A társadalmi változások ezzel összefüggésben a börtönöket is megtöltötték. Egyre több embert vontak felelősségre, a városiasodás folytán pedig megjelent számos új és jellegzetes bűnözési forma, például a városi bűnözés. Ez az eddig nem tapasztalt aktivitás komoly kihívást jelentett a büntetés-végrehajtás különböző területi egységeinek. Mivel eddig a koldusok, az „őrültek”, és a közönséges bűnözők „kezelését” egy „keverék” – intézet látta el, az új terhelés rámutatott arra, hogy ezek az intézetek nem tudták ellátni a rájuk háruló feladatokat, a középkor büntetés-végrehajtási hagyományai pedig elavultak voltak. A kormányzatok általában valamelyest felismerték ezt a tényt, és részben a törvényhozás útján, részben pedig a technikai körülmények fejlesztésén keresztül igyekeztek orvosolni a problémát.¹⁹

A protestáns munkaétosz elterjedése és az ezzel kapcsolatban meghonosodó „tevékeny gondoskodás” eszméje először a dologházakban, majd a németalföldi fenyítőházi modellben jelent meg.²⁰ A reformáció, s különösen a kálvinizmus programmá tette a szorgos munkálkodást, megkövetelte a dologtalanság elleni harcot, a szegénységet pedig már-már bűncselekménnyé nyilvánította. A tanok szerint mindenkit vissza kell vezetni a társadalomba, a közösség szorgos tagjává kell tenni, amihez a legkézenfekvőbb segédeszköznek a munka mutatkozott. Jól példázzák ezt a fenyítőházak főbejárata fölé illesztett jelmondatok, mint Hamburgban a fenyítőház homlokzatán: „*labore nutrior, labore plector*”.²¹ Világos a máig ható elv: a munka vezet vissza a társadalomba. Nagy volt az igyekezet, hogy a fentebb tárgyalt nagy társadalmi

változások folytán nincstelenné vált, de munkaképes embereknek munkát ajánljanak, a koldusokat pedig büntessék és reszocializálják a munkavégzésre. „A fenyítőház a munkaképes, de munkakerülő, csavargó, koldus szegények foglalkoztatása céljából életre hívott, a dologház tovább gondolásából született (kezdetben) rendészeti intézmény, mely a dolgozni nem akaró, ezzel összefüggésben a bűnözés peremén egzisztáló, életvitelével a büntetőjogi felelősségre vonást kiprovokáló csoport befogadására volt hivatott. Jellegét tekintve a munkára nem csupán lehetőséget kínáló, de azt kikényszerítő intézet, melynek deklarált célja a nevelés, a társadalom hasznos tagjává formálás. A munkával munkára nevelés.”²² Ezen eszme elterjedése jelentette a kormányzatok technikai fejlesztéseinek alapját, amelyet a 17–18. század fentebb említett társadalmi változásai tették szükségessé.

Hazánkba ez a fajta fejlődés a Habsburgokon keresztül érkezett. Mezey Barnát idézve, „A kálvinista indíttatású németalföldi kísérletet és az északnémet lutheránus intézetalapításokat követően a közép- és délnémet paternalista tartományi fenyítőházi politika harmadik hullámának fodrai elérték az osztrák monarchiát is.”²³ Ausztriában is megalapították az első fenyítőházakat: az elsőt Boroszlóban (1688), majd Bécsben (1671). Az ilyen intézetek létesítésének következő hulláma a Rákóczi-szabadságharcot követően indult, amelynek eredményeként a 19. századra az osztrák császárság fejlett és nagy kiterjedésű fenyítőházi intézményrendszerrel rendelkezett. Az osztrák fenyítőházi rendszerben számos jelentős különbség észlelhető a délnémet és a nyugateurópai fenyítőházi rendszerekhez képest, noha számos jellemvonásuk hasonló.

Ez egyrészt az osztrák császárság különleges gazdasági adottságaira, másrészt a felvilágosult abszolutizmus hatására, valamint belső rend- és biztonságigényére vezethető vissza.²⁴ A keleteurópa jellemező lemaradás miatt a 17–18. századra nyugaton általános társadalmi átalakulás is sajátságosan ment végbe. Ez komoly hatással volt az iparosodásra, de ilyen átrendeződést okozott mind a török birodalommal, mind a magyarsággal folytatott hadakozás is a Lajtán túli területeken. Az érintett tömegekben itt is létrejött az igény állami gondozásra, a megvalósítás pedig az I. Ferdinánd által alapított udvari kórházzal kezdődött. Az abszolutizmus alatt megkezdődő szekularizáció szellemében az állam a 17. század közepétől folyamatosan

vonta magához a katolikus egyház karitatív feladatait, és tette azokat az állami gondoskodás részévé.²⁵ A 16. században megjelenő *Constitutio Criminalis Carolina*, és az erre épülő *Praxis Criminalis* jelentős hatást gyakoroltak a magyar börtönügyre. Ugyan a *Praxis Criminalis* nem volt hivatalosan a magyar büntetőjog forrása, egészen a 19. századig használták a magyar bírók az ítélethozatalhoz.²⁶ A *Corpus Iuris Hungarici*hez is függelékként csatolták, így alakítójává vált a magyar ítélkezési gyakorlatnak.²⁷ Ezzel párhuzamosan a felvilágosult abszolutizmus által kiváltott második büntetőjogi kodifikációs hullám eredményeként megjelenő *Codex Iuris Criminalis Bavarici* (1751), a *Constitutio Criminalis Teresiana* (1768) és a *Sancio Criminalis Josephina* (1787) megújult szellemben szabályozták a büntetőjogot. E fejlődés eredményeként sikerült az abszolutista államigazgatásnak megbirkóznia a kor társadalmi változásaiból eredő problémákkal.²⁸ Ezt a folyamatot „teljesítette be II. Józsefrendeket feloszlató intézkedéscsomagja, mely visszavonhatatlanná tette a világi gondoskodás szerepvállalását, s ennek keretén belül a szegénygondozás intézményrendszerének kiépítését.”²⁹

Végül fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a 19. századi Magyarország börtönügyének egyik legfontosabb intézményére, a *Domus Correctoriára*. A *Domus Correctoria* a rendiség és az abszolutista hatalom közötti konfliktus eredménye, amely a tömlöcök rendszerén volt hivatott éket ütni. Ezt a folyamatot tökéletesen jellemezte a rendi maradiság és a korszerűség konfliktusa, vagyis a rendek és az abszolutista hatalom viszonyrendszere.³⁰ A magyar fenyítőházak története Gróf Eszterházy Ferenc kancellár 1770-es adományára vezethető vissza, aki szempei birtokain telkét és épületét felajánlotta egy országos fenyítőintézet létrehozására.³¹ Ezt követte egy tallói és egy szegedi intézet. A korban ezeket az intézményeket számos néven ismerték, úgy, mint Büntető Ház,³² Királyi Javító Ház, Jobbitó Ház, vagy *Domus Correctoria*. Mire a *Domus Correctoriát* létrehozták Magyarországon, a birodalomban már 15 fenyítőház üzemelt, közel százéves tapasztalatot összegyűjtve. Így az effektív működéshez szükséges tudás már megvolt az osztrák büntetőpraxisban, nem véletlen tehát az osztrák hatás a magyar börtönügy rendszerében.

A 19. század elejére azonban meglehetősen sajátos helyzet alakult ki. Míg az addig mintaként szolgáló nyugati államok fejlődése és iparosodása gazdasági, munkaerőpiaci és munkanélküliségi problémaként fogalmazta meg a hullámzó és

mozgó lakosság ügyét, a Habsburg birodalom gazdasági állapota miatt a társadalmi változásokat jellemzően belbiztonsági, rendészeti, és büntető-igazságszolgáltatási feladatként kezelték.

¹ TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Budapest, 1910, Hornyánszky. 418. p.

² HAJNIK Imre: *Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt*. Pest, 1872, Heckenast Gusztáv. 363–364. pp.

³ SZOIKÁ Kamill: *A földesúri bíraskodás az árpádkori Magyarországon*. Budapest, 1944. Szerző Kiadása. 40. p.

⁴ MEZEY Barna: *A Börtönügy a 17-19. században, A börtön európai útja*. Budapest, 2018, Gondolat Kiadó. 84. p.

⁵ Uo. 88. p.

⁶ Klasszikus kiindulópont: Cesare BECCARIA: *A bűnokről és a büntetésekről*. Budapest, 1998, Eötvös József Könyvkiadó. 43-50. pp.

⁷ MEZEY: i. m. 97-98. pp.

⁸ LŐRINCZ József, MEZEY Barna: *A magyar börtönügy története*. Budapest, 2019, Dialóg Campus. 54-55. pp.

⁹ MEZEY: i. m. 104. p.

¹⁰ MEZEY: i. m. 104-105. pp.

¹¹ MEZEY: i. m. 113. p.

¹² Georg FUMASOLI: *Ursprünge und Anfänge der Schellenwerke – Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Zucht- hauswesens*. Zürich, 1981, Schulthess Polygraphischer Verlag. 30. p. és Christian PAULTRE: *De la répression de la mendicité et du vagabondage en France sous l'ancien Régime*. Párizs, 1906, L. Larose és L. Tenin. 26. p.

¹³ MEZEY: i. m. 114. p.

¹⁴ FUMASOLI: i. m. 32. p, PAULTRE: i. m. 70. p. és MEZEY: i. m. 115. p.

¹⁵ Hans SCHLOSSER: *Die Strafe der Galeree als poena arbitraria in der mediterranen Strafpraxis*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. Wien, 1988, Manz. 20. p.

¹⁶ MEZEY: i. m. 118. p.

¹⁷ Uo. 122. p.

¹⁸ Jean Delumeau: *A reneszánsz*. Budapest, 1997, Osiris Kiadó. 299. p.

¹⁹ MEZEY: i. m. 130. p.

²⁰ Conrad HERMANN: *Deutsche Rechtsgeschichte*. Karlsruhe, Verlag C. F. Müller. Heidelberg, 1962, Band I. 424. p.

²¹ „A munka nevel, a munka fegyelmez.” Rognhild FESENMEYER, Werner TEGGE: *Architektur und Resozialisierung. (Möglichkeiten und Grenzen der Architektur der Resozialisierungsziele des Gesetzentwurfs über den Strafvollzug 1973 am Beispiel der Hamburger Haftanstalten)*. Hamburg, 1973, Staatliche Hochschule für Bildenden Künste Hamburg. 44. p.

²² MEZEY: i. m. 142. p.

²³ MEZEY: i. m. 236. p.

²⁴ Uo.

²⁵ Gerhard UHLHORN, Emil MÜNSTERBERG: *Armenwesen – Geschichte der öffentlichen Armenpflege*. In Ludwig ELSTER, Adolf WEBER, Friedrich WIESER (szerk.): *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*. Herausgegeben von Ludwig Elster, Adolf Weber, Friedrich Wieser. Jena, 1923, Verlag von Gustav Fischer. 949. p, MEZEY: i. m. 237-238. pp.

²⁶ VUCHETICH Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere. I. Könyv. Elméleti büntetőjog, 1809*. Budapest, 2009. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. 67. p, Mezey: i. m. 264. p.

²⁷ BÉLI Gábor, KAJTÁR István: *Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die «Praxis Criminalis» von 1687*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, 1994/4. sz. 325–334. pp.

²⁸ MEZEY: i. m. 276. p.

²⁹ MEZEY: i. m. 238. p, Helfried VALENTINITISCH: *Anfänge des modernen Strafvollzugs in Österreich und die Gründung des Grazer Zucht- und Arbeitshauses*. In *Reformen des Rechts*. Graz, 1979, Leykam Verlag. 150. p.

³⁰ MEZEY: i. m. 362. p.

³¹ MEZEY: i. m. 363. p.

³² MEZEY: i. m. 364. p.

Az igazságügyi miniszter egyes, az esküdtbíráskodás szervezéséhez fűződő jogosultságainak kérdése a dualizmus korában

Írta: Czifra Botond

A felvilágosodás korszakának eszmerendszerében és jogalkotásában elemi akarat támadt a népszuverenitás elveinek érvényesítésére. A polgári korszak egyik szellemi alapköve, az Emberi és polgári jogok nyilatkozata 1789-ben a következőképpen fogalmazza meg az elv lényegét: „*Art. 3. Le principe de toute Souveraineté réside essentiellement dans la Nation. Nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.*”¹ A népszuverenitás keretrendszerében a nép hatalmát a törvényhozásban és a végrehajtásban is képviselői által gyakorolta, de óhatatlanul részvételt vindikált magának a bíráskodásban is. Finkey Ferencz azt írja,² ez a liberális politikai intézmény önmagában nem legitimálja az esküdtbíráskodást, hanem még azt az érvet is fel kell hoznunk létjogosultságának igazolásához, hogy az esküdtek részvétele a bíráskodásban biztosítékot jelentett a bírói önkény viszszaesztatására. Ugyan a sárospataki jogtanár ezt az értékítéletet nem vállalja magára, én azt gondolom, az említett önkény a magyar társadalom számára sem volt ismeretlen: a *lent* számára az esetleges és partikuláris feudális jog legalább ugyanannyira csorbíthatta a társadalom igazságérzetét, mint a protonotáriusok azon visszaélései, amelyek a jogintézmény 1723-as felszámolásához vezettek.

Esküdtbírásnak azt a bíróságot nevezzük, amelyben a vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról nem hivatalnokbírók döntenek, hanem a társadalom különböző köréből kijelölt polgárok, a hivatalnokbírók pedig kiszabják a törvény által előírt büntetést.³ Ahogyan azt Vámbéry Rusztem 1900-ban a Vasárnapi Ujságban kifejtette,⁴ az esküdtbíráskodást Magyarországon – az 1843. évi eljárási javaslat szellemében - az 1848-as törvények honosították meg, de egészen a bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1897. évi 34. tc. hatályba lépéséig az esküdtszék hazánkban a sajtószabadság egyik garanciája volt. A bűnvádi perrendtartás életbeléptetéséről szóló törvénycikk megállapította az esküdtbíráskodás hatáskörét. Az intézményt a legsúlyosabb büntettek tárgyalására rendelte. Az esküdtbíráskodás olyan részletszabá-

lyait, mint az esküdtképeség feltételei, vagy az esküdtek rapidíja, az esküdtbíráskodásról szóló 1897. évi 33. tc.-ben rendezték. Ez a törvénycikk számos jogosultsággal ruházta fel az igazságügyi minisztert, hogy megkönnyítse az esküdtbíráskodás megszervezését. Írásomban kísérletet teszek arra, hogy bemutassam az igazságügyi miniszter vonatkozó jogosultságait, és részletesen megvizsgáljam közülük azt a felhatalmazást, amelyet a miniszter az esküdtbíráskodásról szóló 1897. évi 33. tc. 34.§-ában kapott: a jogosultságot arra, hogy szomszédos esküdtbíráskodási kerületeket összevonjon.

A jogintézmény bevezetése körül számos vita zajlott mind a reformkori országgyűléseken, mind a dualizmus korában. Alapvető kérdésként merült fel, hogy az esküdtszék beilleszthető-e a magyar jogrendbe. Marsovszky Endre például 1897. május 18-án a képviselőházban még elmondta,⁵ hogy jómagam személyesen elvi ellensége az esküdtbíráskodásnak, hisz úgy gondolja, a bírói függetlenség garanciái sokkal nagyobb biztosítékai az igazságszolgáltatásnak, mint az esküdtszéki eljárás. Úgy vélte, hogy mivel a magyar bírók nem adtak okot arra, hogy kételkedjenek bennük, az esküdtszéki intézmény kiterjesztése nem több a regnans kormány szabadelvű programjának egyik eleménél.⁶ Ugyan a képviselő ezt személyes véleményeként fogalmazza meg, felszólalása *exordiumában* azt mondja, jómagam és elvarbarátai álláspontját is összefoglalja az elmondandókban.⁷ Ebből az következik, hogy a néppárt képében még 1897-ben is létezett a magyar közéletben egy olyan politikai pólus, amely vitatta az esküdtbíráskodás létjogosultságát. Ennek megítéléséhez fontos megemlítenem, hogy a néppártot támogatottsága az ellenzékbe utasította: az 1896. október 29-november 4-i országgyűlési választásokon 18 mandátumot, tehát a mandátumok 4%-át sikerült megszerezniük, így elvi álláspontjukból nem vonható le a magyar társadalom általános értékítélete.⁸

Az esküdtbíráskodásról szóló 1897. évi 33. tc. megalkotása egy Erdély Sándor igazságügyminiszter által 1897. március 19-én benyújtásra került

írománnyal kezdődött.⁹ A javaslat heves vitákat váltott ki a képviselőházban. A képviselők sérelmezték az esküdtek kiválasztásának módját (az íromány 15. §-ában leírt kiválasztás helyett sorsolást javasoltak)¹⁰ és a magas adócentzust.¹¹ Voltak, akik a rendelkezéseket egyenesen a sajtó szabadságára mért csapásként élték meg, hiszen a sajtóvétségekről ítélő esküdtbíróóságok is ily módon kerültek felállításra.¹²

Az íromány három jogosultsággal (amelyek közül egyet közvetve, a minisztérium útján kapott volna meg) és három kötelezettséggel ruházta volna fel az igazságügyi minisztert.¹³ Az esküdtbíróóságok működőképességének érdekében egy királyi törvényszék területén azokat is kötelezhette az írományban az esküdtszéki szolgálatra, akik az előző vagy a folyó év valamelyik ülészakájában már szolgálatot teljesítettek (8. §). Elrendelhetette, hogy több határos királyi törvényszék területe egy esküdtbíróági kerületté alakíttassék (34. §). Ha olyan körülmények merültek volna fel, amelyek kizárják az esküdtbíróóságok nyugodt és részrehajlásmentes ítélezését, a királyi curia véleményének meghallgatása után a minisztériumon keresztül felfüggeszthette a minisztérium mindegyik másik tagjával egyetértésben az érintett esküdtbíróóságok működését (35. §). Az íromány az igazságügyi minisztert arra kötelezte, hogy mindegyik esküdtbíróági kerületben rendeletben állapítsa meg a következő évre szükséges esküdtek és helyettes esküdtek számát (15. §), az esküdtbíróóságok rendes ülészakájának számát és idejét (29. §), illetve a hatályba lépés részleteit (38–39. §). Az igazságügyi miniszter a három tervezett igazgatási jogosítványából végül csak egyet fogadtak el.

Az esküdtbíróóságok működésének felfüggesztésére vonatkozó rendelkezés heves vitákat váltott ki a honatyákból, olyannyira, hogy még akkor is (korabeli kifejezéssel élve) szőnyegen volt a kérdés, amikor már az igazságügyi miniszter kezdeményezésére a törvényjavaslat 35. szakaszát és a hozzá kapcsolódó 36. szakaszt kihagyták.¹⁴ Több képviselő is kifejezte felháborodottságát: Polczner Jenő¹⁵ 1897. május 18-ai felszólalásában arról beszélt,¹⁶ hogy az eredetileg beterjesztett törvényjavaslat „*annak idején felköltötte nemcsak az egész magyar politikai világnak, de a magyar jogászközönségnek is igen élénk és erős érdeklődését.*” A képviselő a törvényjavaslat ezen részét „*alkotmányilag képtelen jognak*” titulálta. Ezzel szemben Psik Lajos igazságügyi előadónak, aki úgy vélte,¹⁷ az „*elegendő alkotmányjogi kautela*” miatt

ez a rendelkezés valójában nem volt alkotmány-sértő. Ebbe a kérdésbe terjedelmi okokból nem szeretnék hosszasan belebocsátkozni, de a jelenből visszatekintve úgy látom, kettejük közül Polczner Jenőnek volt igaza. A szakirodalom nagyjából egyetért abban, hogy a sarkalatos törvények a történeti alkotmány részét képezik. Ilyen erejűnek tartják ezek között a törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról szóló 1791. évi XII. törvény-cikket, amely kimondja, hogy „*a bíróságoknak törvénynyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztatni*”. A „*megállapítandó szervezete*” kifejezésben szereplő beálló melléknévi igenévi alak arra enged következtetni, hogy a bíróságok jövőbeli szervezetét sem változtathatja majd meg e törvény értelmében a királyi hatalom. Az igazságügyi miniszter viszont a kormánnyal egyetemben a végrehajtó hatalmat a király nevében gyakorolja. Az 1867. évi kiegészítéssel újból hatályba léptek az áprilisi törvények, köztük az az 1848. évi III. törvény-cikk is, amely 3. szakasza kimondja, hogy „*Ő Felseje, s az Ő távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják*”. Ebből az következik, hogy ha az igazságügyi miniszter jogosultságot szerez arra, hogy felfüggeszse az esküdtbíráskodást egy adott területen, azzal – a végrehajtó hatalom által – a királyt jogosítaná fel az Országgyűlés arra, hogy megváltoztassa a bíróságok szervezetét. Itt tehát álláspontom szerint az íromány 35. szakasza összetűzésbe kerül a magyar történeti alkotmányossággal. Ami a Psik Lajos által felhozott *kautelát* illeti, úgy gondolom, az a hipotézis, amelyhez az esküdtbíróóságok tevékenységének felfüggesztését kötötték,¹⁸ nem elég egyértelmű ahhoz, hogy alkotmányos biztosítékként szolgálhasson. Ehhez szükséges lenne számos fogalmat tisztázni, például, hogy mit jelent a nyugodt ítélezés, és különösképpen azt, hogy milyen körülmények zárhatnák ki az esküdtbíróóságok részrehajlásmentes ítélezését a személyi kérdéseken kívül. Ezekről viszont, mint azt az íromány 15. §-a tisztázza, gyakorlatilag – ahogyan azt a korban, ahogy fentebb megmutattam, az országgyűlési képviselők sérelmezték is – egy helyben összeállított bizottság döntött, így itt az igazságügyi bizottság érvelése gyakorlatilag tautológia. Mindemellett, ahogyan azt Finkey leírja,¹⁹ az esküdtszék megalakításakor a vádlott és a vádló is jelezheti, ha valamelyik esküdt az ügygel összeférhetetlen. Ezt végső soron az illető esküdt is bejelentheti, illetve mind a vádló, mind a vádlott jogában áll visszautasítani bizonyos számú esküdtet. E javasolt rendelkezés hátterében

állhatnak a korábbi évek tapasztalatai is. 1892-ben román politikusokat mentett fel sajtóperekben sorra a nagyszebeni esküdtszék, ezért az igazságügyi miniszter ezt az esküdtszékét feloszlatta, pereket pedig Kolozsvárott és Marosvásárhelyen kellett elbírálni.²⁰ Kétségtelen, hogy az iromány 35.§-a ezekre az esetekre leegyszerűsítette volna a jogtechnikai megoldásokat, kedvezve volna az igazságügyi politikának.

A 137. iromány részletes vitájakor Barta Ödön azt mondta,²¹ a törvényjavaslat 34. §-a egyike azoknak a vadhajtásoknak, amelyek a rá következő szakaszból kinőttek.²² A képviselő úgy vélte, a területi illetékesség szintén alkotmányjogi garancia: senkit nem lehet rendes bírójától elvonni. A politikus a javaslat indokolását elégtelennek tartotta. A részletes indokolásban az igazságügyi bizottság részletesen végigvette az esküdtképeség egyes feltételeinek számadatait,²³ és megállapította, hogy minden törvényszéki kerületben jóval több esküdtképes polgár volt, mint amennyi ténylegesen szükséges (480 esküdtképes polgár). Egyes területeken, úgy, mint az eperjesi, a lőcsei, az ipolysági, a dévai, az erzsébetvárosi, az aranyosmaróti, a rózsahegy, a trencsényi, a fehértemplomi és a karánsebesi törvényszék székhelyén ugyan nem volt elegendő esküdtképes. A statisztikák alapján viszont megmutatták, hogy a törvényszék területén és székhelyén együttvéve már jóval több a szükségesnél az esküdtképes polgárok száma: az eperjesi törvényszéknél 1382 fő, azaz a szükséges létszámnál közel háromszor, a lőcsei törvényszéknél 2446, azaz a szükségesnél közel ötször, az ipolysági törvényszéknél 9235, azaz a szükségesnél közel tizenkilenceszer, a dévainál 3012, azaz a szükségesnél közel hatszor, a csíkszeredainál 6756, azaz a szükségesnél közel tizennégyszer, az erzsébetvárosinál 6747, azaz közel szintén tizennégyszer, az aranyos-marótinál 8295, azaz közel tizenhétyszer, a rózsahegyinél 1680, azaz három és félszer, a trencsényinél 1888, azaz közel három és félszer, a fehértemplominál 2621, azaz közel öt és félszer, a karánsebesinél pedig 762, azaz közel másfélszer annyi esküdtképes polgár volt, mint az igazságügyi bizottság számításai szerint az esküdtbíró-ságok működtetéséhez az adott területen szükséges.²⁴ Könnyen belátható, hogy amennyiben azokon a területeken is, ahol az esküdtbíró-ságok működtetése látszólag létszámbeli szempontból veszélyeztetett, az esküdtképes polgárok száma többszöröse a szükségesnek, következetlen az az indoklás, amely szerint az esetleges akadályok elhárítására az igazságügyi miniszter jogot kap arra,

hogy határos esküdtbíró-sági kerületek területét összevonja. Finkey Ferenc ezekre a statisztikákra tekintettel úgy gondolta, ezzel a joggal az igazságügyi miniszter ritkán fog élni,²⁵ de Csizmadia Andor arról számol be, hogy az igazságügyi miniszter többször élt ezzel a jogosultsággal.²⁶ Ezzel ellentétben a 34. §-ban leírtakkal kapcsolatban már nem tudom egyértelműen azt írni, hogy ellenkezik történeti alkotmányunkkal. Egyetérték Barta Ödönnel abban, hogy a magyar történeti alkotmány egyik eleme, hogy senkit nem lehet rendes bírójától elvonni.²⁷ A dualizmus vonatkozó törvénye, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1896. évi IV. tc. 20. §-a is kimondja ezt az elvet. A 137. iromány 34. §-a, hasonlóan az esküdtbíró-ságokról szóló 1897. évi 33. tc. elfogadott szövegéhez, így szól: „*ugyanazon királyi ítélőtábla területén lévő több hatályos királyi törvényszék területe egy esküdtbíró-sági kerületté alakíttassék*”. Barta Ödön honatya érvelése ezen a ponton nem teljesen helyén való, hiszen ki kell emelnem, hogy az a rendes bíróság, amely előtt a tárgyalás történt, nem az esküdtbíró-ság volt, hanem az a királyi törvényszék, amelyhez a főtárgyalásra az esküdtszékét összehívták. A törvénycikk szövege nem úgy rendelkezett, hogy az adott ügyet utalják másik királyi törvényszék illetékességébe, hanem a szövegéből az olvasható ki, hogy ebben az esetben minden főszabály szerint történt volna annyi különbséggel, hogy egy nagyobb esküdtbíró-sági kerület – vélhetően - nagyobb lajstromából került volna kiválasztásra az adott főtárgyalást lefolytató esküdtek köre. A lajstrom kijelölésére a 15. §-ban leírtak szerint az igazságügyi miniszternek a kerületek összevonásának elrendelésekor, de ha máskor nem, a rá következő évre volt lehetősége. Az esküdtbíró-ságot tekintve a rendes bíróságot értelmezhetetlennek tartom. A fentebb említett eljárási szabályok értelmében mind a vádlott, mind a vádló lehetőséget kapott esküdtek kizárására, indoklás nélkül. Az esküdtbíró-ság esetében a rendes bírót nem a bíró személyében, hanem a bíró intézményében kell értelmeznünk, ezzel pedig a törvénycikk 34. szakasza nem helyezkedett szembe a történeti alkotmány ezen hagyományával.

Összefoglalásul azt mondhatom, az esküdtbíró-ságokról szóló törvényjavaslatot számos kritika érte, amelyek elsősorban a cenzust, a bizottságokat és az igazságügyi miniszter jogosítványait érintették. Erdély Sándor szavaival élve:²⁸ „*a legáltalánosabb megtámadásoknak és gyanúsításoknak volt kitéve*”. Igyekeztem azonban rámutatni arra, hogy a megtámadások és gyanúsítások nem is voltak mindig annyira alaptalanok. Ami azt illeti, a

szakirodalom csak nagyon szűk körben foglalkozik az igazságügyi miniszter történeti jogosítványai-val, mind az esküdtbíráskodást, mind a hivatalnok-bíráskodást illetően. Jómagam úgy látom, a kormány jogosítványai a bíráskodás megszervezésében további kutatások alapját is adhatnák, különös tekintettel arra, hogy az országok bírósági rendszerei talán e szerint is tipizálhatóak. Ez egy módszer lehet arra, hogy az egyetemes alkotmánytörténetben összehasonlítsuk a bírói függetlenség alakulását és mértékét egy további szempont szerint. Ez a feladat nagyon körülményes, hiszen ennek során

¹ „3. cikk. A Szuverenitás eszménye lényegénél fogva a nemzetben lakozik. Egyetlen testület vagy egyetlen egyén sem gyakorolhat tekintélyt amely nem kifejezetten belőle ered.” – Saját fordítás

² Dr. FINKEY Ferenc (1900) *Az új magyar esküdtszék és az esküdtbíráskodás előtti bünvádi eljárás – népszerű ismertetés az esküdtek számára*. Sátoraljaújhely, Zemplén Könyvnyomtató Intézet, 6. p.

³ Finkey, uo.

⁴ VÁMBÉRY Ruzstem: Az esküdtbíráskodásról. *Vasárnapi Újság*, 1900/2. sz. 20-21. pp.

⁵ Marsovszky Endre Bécsben, 1859-ben született. Országgyűlési képviselő, az 1897. évi országgyűlésen a Zala vármegyei alsó-lendvai kerület képviselője volt. Néppárti politikus, a Fejérmegyei Naplóban rendszeresen publikált. Lásd: SZINNYEI József: *Magyar Írók Élete és Munkái. VIII. Kötet*. Budapest, 1902, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése. 698-699. pp.

⁶ Képviselőházi Napló, 1896. VI. kötet, 85. p.

⁷ „Rövid szavakban akarom jelezni az álláspontot, melyet magam és elvbarátaim a javaslattal szemben elfogalunk.” - Képviselőházi Napló, 1896. VI. kötet, 84. p.

⁸ SZABÓ Pál Csaba (szerk): *A Magyar állam története 1711-2006*. Budapest, 2006, Bölcsész Konzorcium. 375. p.

⁹ Képviselőházi irományok, 1896. V. kötet, 131-152. pp.

¹⁰ Pl. Bernát Béla felszólalása, Képviselőházi Napló, 1896. VI. kötet, 1897. 84. p.; Marsovszky Endre, uo. 85. p.

¹¹ Lásd Bernát Béla op. cit. felszólalását.

¹² Madarász József felszólalása. Képviselőházi Napló, 1896. VI. kötet, 85. p.

¹³ Képviselőházi irományok, 1896. V. kötet, 131-152. pp.

¹⁴ Képviselőházi napló, 1896. VI. kötet, 79. p.

¹⁵ Polczner Jenő ügyvéd, politikus. Nagy érdemei vannak Szeged újjáépítésében, a függetlenség harcosa. 1896. óta a szegedi II. választókerület országgyűlési

szét kell választani az igazságügyi miniszter technikai, feltétlen szükséges – jellemzően - kötelezettségeit azoktól a formailag garanciális jellegű, de tartalmukban potenciálisan kétes jogosultságoktól, mint az esküdtbíráskodásról szóló 1897. évi 33. törvénycikk 34. §-a, vagy az esküdtbíráskodásról szóló törvényjavaslat tervezett 35. és a hozzá kapcsolódó tervezett 36. szakasza. Ezek a modellek felépíthetőek mindkét jogosultságsoport szerint, de én az utóbbit tartom vizsgálatra érdemesebbnek, és remélem, egyszer erről is születik átfogó elemzés.

képviselője. SZATMÁRI Mór: *A szövetkezett balpárt arc-képcsarnoka*. Budapest, 1905, A szerkesztő-bizottság kiadása. 149. p.

¹⁶ Képviselőházi napló, 1896. VI. kötet, 80. p.

¹⁷ Képviselőházi napló, 1896. VI. kötet, 79. p.

¹⁸ „[...] ha a jelen törvény hatályának területén vagy annak valamely részében oly körülmények merültek fel, melyek az esküdtbíráskodásnak nyugodt és részrehajlatlan ítélezését kizárják [...]”

¹⁹ FINKEY Ferenc: *Az új magyar esküdtszék és az esküdtbíráskodás előtti bünvádi eljárás – Népszerű ismertetés az esküdtek számára*. Sátoraljaújhely, 1900, Zemplén Könyvnyomtató intézet. 52-53. pp.

²⁰ CSIZMADIA Andor: Az esküdtbíráskodás Magyarországon a dualizmus korában. In CSIZMADIA Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok I.* Budapest, 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 133. p.

²¹ Barta Ödön jogász, politikus. 1896-ban választották meg a Bereg vármegyei kerület országgyűlési képviselőjévé. Lásd: ÚJVÁRI Péter: *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, 1929, Zsidó Lexikon. 92. p.

²² Képviselőházi napló, 1896. VI. kötet, 202. p.

²³ Képviselőházi irományok, 1896. V. kötet, 120-146. p.

²⁴ A számadatokért Képviselőházi irományok, 1896. V. kötet, 146. p.

²⁵ FINKEY Ferenc: *Az új magyar esküdtszék és az esküdtbíráskodás előtti bünvádi eljárás – Népszerű ismertetés az esküdtek számára*. Sátoraljaújhely, 1900, Zemplén Könyvnyomtató intézet. 30. p.

²⁶ CSIZMADIA Andor: Az esküdtbíráskodás Magyarországon a dualizmus korában. In CSIZMADIA Andor. *Jogtörténeti tanulmányok I.* Budapest, 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 133. p.

²⁷ Az országgyűlési képviselő ugyan rendes bíróról szól, de a szövegkörnyezetből és a mondanivalójából teljesen egyértelmű, hogy illetékes bíróra gondol. Úgy láttam jónak, hogy a terjedelem keretei miatt ne kerüljön itt megvitatásra a rendes bíró kifejezés tartalma a magyar történeti alkotmányban.

²⁸ Képviselőházi napló, 1896. VI. kötet, 203. p.

„Ma Európa minden államában (...) ezt az ügyet állami kezelésben találjuk” -A magyar állami gyermekvédelemhez vezető út

Írta: Héjja Dorka

„Igaz, hogy szül- és lelenczházakat társadalmi úton is lehet alkotni; hanem, ha tekintetbe veszem az ország pénztelenségét, és azt, hogy minálunk a társulási szellem még nem fejlett ki: nem tehetek egyebet, mint fölkérni a t. házat: méltóztassék a belügyminiszter urat oda utasítani, hogy jövőre az előirányzatban gondoskodjék arról, mikép ily intézetek a szükséghez képest hazánkban is létrejöjjenek.”¹

Kállay Ödön így indítványozta 1871 telén egy országos alapon és államköltségen nyugvó lelencház létrehozását. Indítványát a Képviselőház elfogadta. Bár az 1876. évi XIV. törvénycikk a lelencügy gondozását a községek feladatává tette, azonban ennek ellátása nem volt eredményes: a községekre olyan terheket rótt, amelyeket nem bírtak, vagy olykor nem akartak elbírní.² A gyermekvédelem állami kézbe kerülése így egészen a századfordulóig váratott magára, a társadalmi szervezetek azonban – a képviselő felszólalását meghazudtolva – nem maradtak tétlenül: a lelencügy éveken keresztül ezen intézmények kezében maradt. Ezek közül a legmeghatározóbb munkát a Budapesti Első Gyermekmenhely és a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület végezte.

A Budapesti Első Gyermekmenhely 1870-ben jött létre, Károlyi Klarissza grófnő közbenjárásának köszönhetően. A szervezetet, amely 7 éves kor alatti elhagyott gyermekek ellátását vállalta magára, Budapest is támogatta anyagilag, így a Gyermekmenhely vált az egyetlen városilag is finanszírozott gyermekvédelmi intézménnyé. A Fehér Kereszt Egylet 1885-ben, Szalárdy Mór kezdeményezésére jött létre egy kis bérházban, eleinte tíz gyermekkel.³ A szervezet 1895-ben egyesült az Országos Lelencház Egyesülettel, így jött létre a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület.⁴ A több vidéki fiókiintézettel is rendelkező⁵ országos szervezet alapítványokból, adományokból és kölcsönökből származó bevétele felhasználásával többek között lelenc- és szeretetházakat hozott létre 14 éves kor alatti gyermekek számára, gyermekkórházat működtetett ingyenes ellátással, valamint segélyeket is folyósított.⁶ A szerveződések 1892 óta évente 6000, illetve 10000 korona állami segélyben részesültek.

Az állami gyermekgondozás előszeleként említést érdemel az a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről szóló 1898. évi XXI. törvénycikk is, amely a betegápolás finanszírozásának feladatát, így „a talált, valamint a hatóságilag elhagyottaknak nyilvánított gyermekek után 7 éves korukig felmerülő gondozási, ápolási és nevelési költségeket” az állam kezébe helyezte. Az első lépés tehát megtörtént, azonban az országos feladatot továbbra is főként a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület látta el.⁷ „Igen érdekes volna, foglalkozni azzal, hogy micsoda gondolkodás vezethette 30 év óta a mindenkori kormányokat, (...) akkor, amikor a ház által 1871. január 28-án egyhangúlag, minden vita nélkül elfogadott indítvány ellenére is a lelencügy rendezése terén úgyszólván semmi sem történt 30 év óta az országban.” – szövegezte fel Meskó László 1901. március 12-én, a későbbi 1901. évi VIII. törvénycikk javaslatának tárgyalásakor, arra utalva, hogy a majd’ 30 évvel korábbi konszenzus ellenére a gyermekvédelem ügye továbbra sem került állami kézbe. Az országgyűlés 1901. március 12-ei tárgyalása fordulópontot jelentett ebben a kérdésben.

„A szegény, elhagyatott, közsegélyre szoruló gyermekek megmentésének nemes és humánus célja” mellett, amelyet a javaslat előadója, Hajdu József fő célként határozott meg, további szempontok is motiválták a gyermekvédelem állami kézbe vételét. Elsőként a népesség növekedésének elősegítése, hiszen a kort nagy gyermekhalandóság jellemezte. A jelenség főként a szegény családból származó, illetve törvénytelen gyermekek között fordult elő, így az intézkedések fókuszába ők kerültek. A népesség növekedését szintén hátráltatta, hogy a jómódúbb földművelők között elterjedni látszott az egy-gyermek-rendszer, amely a népesség fokozódó csökkenését helyezte kilátásba. Így fontos céllá vált e családmodell szegényebb rétegekre történő átterjedésének megakadályozása is.

Bár a társadalmi szervezetek pótolhatatlan munkát végeztek a korban, a javaslat előadója így utalt tevékenységükre: „az állam a gyermekvédelemnek erkölcsi és nemzeti szempontból oly kiváló jelentőségű, célját általában sokkal hathatósabban és biztosabban, s (...) szélesebb körben (...) fogja,

megvalósítani, mint ahogyan a szétszórt és nagy buzgósággal és tetemes pénzbeli erővel bár, de nem egységesen vezetett tényezők tehették.”

Azok a nehéz sorsú gyermekek, akiknek nem a korábban említett intézmények viselték gondjukat, részben a községekre, részben pedig Bécsre maradtak. A feladat állami kézbe vétele így nemcsak a civil szférától és a községektől, hanem a Bécsből való átvételt is jelentette, hiszen 1881 és 1885 között évente átlagosan 1100 gyermek nevelkedett bécsi lelencházakban, akikért a magyar állam 33000 forintot fizetett. Ezek a gyermekek „*megmentettek ugyan az emberiségre, de ugyanakkor, jórészen elvesztek a magyarságra nézve*”.

A javaslat három fő elven nyugodott. Az első szerint a felvételnél hatósági határozat alapján kell majd történnie, amelyet nyomozás előz meg. A világ korabeli legnagyobb lelencházában, Párizsban a felvételnél mindössze a gyermek születési bizonyítványának bemutatását kérték, az anya vagyoni viszonyait, tehát a szegénység szempontját nem vették figyelembe. A hazai helyzet ezt – főként anyagi szempontok miatt – azonban nem engedte meg, így azt megelőzendő, hogy olyan gyermek kerüljön felvételre, akinek vannak eltartásra köteles rokonai, a felvételt hatósági határozathoz kötötték.

A második elv kimondta, hogy a felvett gyermekek csak ideiglenesen, betegség, táplálás, gondviselő-keresés idejére maradhatnak az intézetekben, egyébiránt tápanyákhöz kerülnek. Ezen modell mellett az az érv hangzott el, hogy az „intézeti rendszer”, amelyben a gyermekek „kaszárnyszerűen” a lelencházban élnek, több veszélyt is hordoz magában. A túltömöttség, amely az ilyen rendszerrel működő intézményekben uralkodik, káros az egészségre, fertőző betegség esetén az elkülönítés szinte megoldhatatlan problémát jelent. Emellett a működtetés is magasabb költségeket ígért, mint a korban itthon bevett „családi rendszer”.

Végül harmadik elvként meghatározták, hogy a hetedik életév betöltése után a gyermekeket elbocsátják az intézményekből. A 7 éves kor a közegészségügyi törvényből (1876. évi XIV. törvény-cikk) került átvételre, amely ezt határozta meg, mint azt az életkort, melyen alul „*a ki a gyermekek ápolására s gondozására törvényszerűleg hivatva van, vagy azt magára vállalta, tartozik a (...) gyermeket megbetegedés esetén mielőbb orvosi segítségben részesítenni.*” A javaslat előterjesztőinek nézete szerint a 7 éves kor alatti gyermek az, akit az

elpusztulás és az elzúllás veszélye leginkább fenyeget. Az előadó azonban kiemelte, hogy az ennél idősebb gyermekek sem maradnak magukra, hiszen rájuk nézve érvényben kívánják tartani az 1886. évi XXII. törvénycikk azon rendelkezését, amely az őket érintő feladatokat a községekre bízta. Emellett a korábban említett társadalmi szervezeteknek továbbra is fontos feladatot szánt a törvényhozás: „*az állami menhelyekből 7 éves kor betöltése miatt elbocsátott lelencek további gondozásának magasztos feladatát társadalmi egyleteink veszik át*”.

A javaslatnak igen aggályos pontja volt az előbbi, amelyet az előadó is bevallott: „*javaslatunk tisztán pénzügyi okok miatt az elvileg helyes határokig sem mehet el.*” A hetedik életév utáni elbocsátást így éles vita övezte a parlamentben. Major Ferenc képviselő szerint „*a hetedik év betöltése után a gyermekeknek gondozása nem kevésbé fontos, (...) félő, hogy az a sok ezer gyermek, ki hét évig meg lett mentve, hét év után jó részt el fog veszni vagy zúllani.*”

Az aggodalmat főként az okozta, hogy a községek az elhagyott gyermekek sorsának megoldására a javaslatot megelőző időben sem voltak alkalmasak. Ezért a tárgyalás során indítványozták a javaslat kiegészítését a hét éven felüliek gondozásával az önálló keresetképeség eléréséig. A törvény végső szövege azonban Széll Kálmán miniszterelnök álláspontját tükrözi: „*ha a cél az, hogy az ország számára az elhagyatott gyermekeket mentsük meg, akkor ezt ott kell kezdeni, ahol a legégetőbb a szükség*”.

A finanszírozás kérdését tekintve, a költségek első kategóriájába az építési és felszerelési, a másodikba a fenntartási, valamint a gyermekek gondozási költségei tartoztak. Az előbbieket fedezését a javaslat a belügyminisztérium felügyelete alatt álló országos alapra, a vidék építési költségeit a közgazdasági fog- és toloncházak alapjára és az Országos Betegápolási Alap 1899. évi zárszámadás szerint megállapított vagyonára bízta. A fenntartási és gondozási költségeket az Országos Betegápolási Alapból finanszírozták.

Fontos forrásnak bizonyult tovább az a szülő- és lelencházi alap, amelyet Sándor István ajánlott fel végrendeleti hagyományként, fele részben „Findlingshaus”, másik felében pedig „szülésház” felállítására. A döntéshozók – köztük a király is – úgy határoztak, hogy a felajánló kikötésével szembe-

menvén a teljes összeget egy budapesti gyermekmenhely felállítására veszik igénybe. Álláspontjukat azzal támogatták, hogy „szülőházakat az állam és főváros együtt már oly mennyiségben rendezett be, hogy ezeknek és a poliklinikum intézményének segítségével sokkal több szülőnőnek adhatnak ingyenes orvosi segílyt, mint amennyien azt igénybe veszik.”⁸ A képviselőházban ez azonban nagy vitát okozott, amely során két álláspont ütközött. Az egyik szerint az adományt a „mens fundatoris”, azaz az alapító szándéka szerint, a gyermekmentés célját szem előtt tartva bárhogyan, míg az ellenkező oldal szerint csakis Sándor István kikötése szerint szabad felhasználni. Végül a teljes összeget a Budapesti Állami Gyermekmenhely finanszírozására fordították.

Az 1901. évi VIII. törvénycikk a szervezet, működés és együttműködés szabályozására a belügyminisztert hatalmazta fel. A gyermekvédelem állami átvételét így az 1903. évi 1. B.M. számú körrendelet koordinálta az eljárás, a működés és a szervezet szabályainak lefektetésével. A Szabályzat így határozta meg az állami gyermekmenhelyet: *„Az állami gyermekmenhely az az intézmény, amelynek kötelékében az állam gondozza az összes elhagyott gyermekeket 15-ik életévük betöltéséig.”*⁹ Az elhagyottak körébe azokat a 15 éven aluli vagyontalan gyermekeket sorolta, akiknek nincsenek eltartásra és nevelésre köteles és képes hozzátartozói, és eltartásukról, nevelésükéről „rokonok, jótévedők, jótékony intézetek vagy egyesületek” kellően nem gondoskodnak.¹⁰ A korábban tárgyalt 7 éves kor helyett itt azért jelenik meg a 15. életév, mert az 1901. évi XXI. törvénycikk eddig az életkorig terjesztette ki az állami gondozást.

A 20. század legelső éveitől, 1904 és 1907 között, a törvény rendelkezései nyomán felállításra kerültek az első állami gyermekmenhelyek. Országszerte elszórtan 17 intézmény létesült a következő településeken: Budapesten, Pécsen, Veszprémben, Debrecenben, Nagyváradon, Békésgyulán, Kolozsvárott, Szegeden, Aradon, Kecskeméten, Szabadkán, Szombathelyen, Rimaszombaton, Munkácson, Kassán, Marosvásárhelyen és Temesvárott.¹¹

A társadalmi szervezetek nemcsak az állami feladatellátás kialakulásában vállaltak nélkülözhetetlen szerepet, részvételük továbbra is igazán fontos maradt. A Magyar Királyi Gyermekmenhely épp a Fehér Kereszt Országos Lelencház Egyesület épületében kezdte meg működését. Maga az Egyesület

sem szűnt meg, működését a gyermekvédelem azon területein folytatta, amelyekre az állami tevékenység nem ért el. A Fehér Kereszt emellett az állami gyermekvédelmi feladatokból is kivette a részét, hiszen tagjai az állami intézmények ellenőrzésében és felügyeletében vállaltak szerepet¹²: „(...) míg előbb a Fehér Kereszt egyesület volt a teremtő és intéző, az állam a segélyező és ellenőrző – most ez különösen a lelencházakat illetőleg, megfordított viszonyban fog lenni.”¹³

¹ Képviselőházi napló, 1869. XII. kötet, 232. p.

² Képviselőházi napló, 1896. XXXIV. kötet, 244–258. pp.

³ *A Fehér-Kereszt Országos Lelenczház Egyesület nap-tára az 1903-ik évre*. Budapest, 1902, Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület. 41. p.

⁴ KOVÁCS Anett: Noblesse oblige: Almásy Dénesné jó-tékonyági tevékenysége. *Honismeret*, 2016/3. sz. 70–75. p.

⁵ *A Fehér-Kereszt Országos Lelenczház Egyesület nap-tára az 1902-ik évre*. Budapest, 1901, Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület. 58. p.

⁶ KASZÁS Marianne: Az egyesületi karitástól az állami gondoskodásig: Szociális gyermekvédelem a századfordulón Budapesten. *Szociológiai Szemle*, 1994/1. sz. 127–146. pp.

⁷ KOVÁCS Anett: Civil kezdeményezéstől az állami gondoskodásig. In DÖBÖR András, ZEMAN Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II.: Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola által 2015. május 8-án, Szegeden szervezett tudományos konferencia előadásaiából*. Szeged, 2015, Egyesület Közép-Európa Kutatására. 51–60. pp.

⁸ Képviselőházi napló, 1896. XXXIV. kötet 248. p.

⁹ SZÉPVÖLGYI Enikő: A dualizmus kori állami gyermekvédelem és a szegényügy összefüggései, *Jog – Állam – Politika*, 2020/3. sz. 101–116. pp.

¹⁰ A belügyminister 1903. évi 1. számú körrendelete valamennyi törvényhatósághoz—Fiume kivételével, az elhagyott gyermekek védelméről szóló szabályzat kibocsátása tárgyában.

¹¹ CSORNA Kálmán: *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Budapest, 1929, Eggenberger Könyvkereskedés.

¹² KOVÁCS Anett: Civil kezdeményezéstől az állami gondoskodásig. In DÖBÖR András, ZEMAN Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II.: Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola által 2015. május 8-án, Szegeden szervezett tudományos konferencia előadásaiából*. Szeged, 2015, Egyesület Közép-Európa Kutatására. 51–60. pp.

¹³ *A Fehér-Kereszt Országos Lelenczház Egyesület nap-tára az 1903-ik évre*. Budapest, 1902, Fehér Kereszt Országos Lelenczház Egyesület. 41. p.

A feslettségi kifogás alkalmazása a törvénytelen gyermekek apasági pereiben

Írta: Varga Anna Réka

„Amint a természet nem ismer különbséget házasságban vagy azon kívül fogantatott gyermek közt — mert hisz egyik csak úgy vére szülőinek, mint a másik — azonképp emberi törvény se válogasson közöttük, mikor a jogokat osztogatja.”¹

Bár a köznyelvi használatból mindenkinek van egy benyomása arról, kit tekintünk törvénytelen gyermeknek, a fogalmi tisztázás érdekében szeretném ezt a Magánjogi törvényjavaslat 178. § paragrafusának értelmezésével előtárni. Törvényes minden gyermek, aki „*A feleségnek a házasság fennállása alatt vagy megszűnte után háromszázkét nap eltelte előtt született*”, illetőleg aki „*érvénytelen házasság fennállása alatt vagy ily házasság megszűnte vagy érvénytelennek nyilvánítása után háromszázkét nap eltelte előtt született, kivéve, ha a házasság egyenesági vérrokonság, testvéri viszony vagy korábban kötött házasság miatt semmis és erről a házasság megkötésekor mindkét házastulónak tudomása volt.*” Így a *contrario* törvénytelen gyermeknek (vagyis a javaslat szóhasználatával élve házasságon kívül született gyermeknek) minősült mindenki, akire a törvényi esetek egyike sem vonatkozott.

Hazánkban az 1946. évi XXIX. törvény-cikk által bevezetett jogi egyenlőségig a házasságon kívül született gyermekek mind társadalmi megítélésben, mind jogállásban nehezebb helyzetben voltak házasságon belül született társaiknál. A törvényes születés tényéhez kapcsolódott az apához fűződő jogi kapcsolat egésze. Amennyiben a gyermek nem érvényes házasságból született, és utólag sem törvényesítették, közte és a természetes apa között nem keletkezett jogi kapcsolat: jogi szempontból rokoni kapcsolatban csak édesanyjával, és annak rokonságával állt, így szülői hatalmat is csak az anya érvényesíthetett felette. A gyermek anyja leánykori nevét viselte (apja nevét nem is viselhette), az ő társadalmi állását és vallását követte, nem volt apja törvényes örököse.

Általánosságban elmondható, hogy legtöbbször nehezebb családi háttérből, alacsonyabb társadalmi státuszából származó nők estek teherbe házasságon kívül. A társadalmi megítélést természetesen a törvénytelen gyermekek nevelése legtöbbször nem segítette elő, sokan emiatt egyedülálló anyaként munkát is nehezebben találtak, még mélyebbre ásva magukat az anyagi nehézségekben. Ezek a nehézségek a gyermek életét megnehezítették, és adott esetben meg is rövidítették, noha a gyermek születése körülményeiről nem tehetett. A törvénytelen születésű gyermekek esetében a gyermekhalandóság Budapesten 1920 és 1924 között csaknem kétszer akkora volt, mint törvényes társaiknál, illetőleg majdnem minden negyedik törvénytelen gyermek nem élte meg az ötödik születésnapját.² Számszerűsítve a vizsgált időszakban évente átlagosan 19 ezer törvénytelen gyermek született: ebből 4750 fő nem érte el az öt éves kort.³

A törvénytelenység részletszabályaival a magyar jog az 1928. évi magánjogi törvényjavaslatig nem foglalkozott behatóbban. Ennek oka egyrészt arról, hogy a törvénytelenység megítélése a polgári házasság és anyakönyvezés bevezetéséig a katolikus egyház hatáskörébe tartozott, másrészt arról, hogy a házasságon kívüli gyermek születését a legmélyebb titkolózás és rejtegetés jellemezte. Werbőczy Hármaskönyve egy esetét, a vérrokonok házasságából született törvényteleniséget említi,⁴ később az Osztrák Polgári Törvénykönyv hazai bevezetésével megjelenik a tartás intézménye a magyar jogban, melyet az 1877. évi XX. törvény-cikk emel be a hazai törvények sorába, más a törvénytelen gyermekek tekintetében hiánypótló rendelkezésekkel egyetemben. Első ízben az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat (továbbiakban: Mtj.) vállalja magára a feladatot, hogy behatóbban rendezze a törvénytelen gyermekek jogállásának és tartásának kérdését, beolvastva a törvényszövegbe az addig kialakult bírói gyakorlatot és korábbi jogszabályokat, egy egész fejezetet szentelve ezen rendelkezéseknek. Mint azt tudjuk, a javaslat sosem emelkedik törvényerőre, de a bírói gyakorlat alkalmazza.

A törvénytelen gyermeket világra hozó anyának jogi úton legjobb esetben is csak tartás kikényszerítésére volt lehetősége. A jogintézmény szabályozásának méltánytalanságával külön tanulmányt is meg lehetne tölteni, de itt csak a legfontosabb pontot szeretném megemlíteni. Bár a törvény szerint a házasságon kívüli gyermek tartása annak 16. életévének betöltéséig a természetes apát terheli, ennek mértékét az anya társadalmi állásának megfelelően kell megállapítani.⁵ Az apa ugyan legtöbbször rendelkezett volna anyagi fedezettel nagyobb tartás fizetésére (sőt, erre törvényes gyerekeivel szemben köteles is), de a törvényjavaslat nem szorította rá erre. E rendelkezést később a házasságon kívül született gyermekek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. törvény indoklása is kritizálta, így a házasságon kívül született gyermekek egyenjogúsításának részeként a tartást a hatályba lépésétől kezdve az apa társadalmi helyzetétükre kellett megállapítani. A tartást főszabály szerint pénzben kellett kiegyenlíteni, a természetbeni tartás csak az anya, vagy a gyermek törvényes képviselőjének beleegyezésével volt lehetséges. A tartás iránti keresetindítást megelőzően az apaság megállapításáról kell szót ejtenünk, hisz ez szükséges feltétele volt a tartás kikényszerítésének. Amennyiben az apaság valamilyen oknál fogva nem nyert megállapítást, az anya elesett az apai tartástól.

Amennyiben a gyermek törvénytelenységének megállapítására nem megtámadás útján került sor, illetőleg a lelkiismeretes apa nem ismerte el sajátjának, a tartás követelése előtt az apaság bírósági úton történő megállapítása volt szükséges. Az apaság megdönthető vélelme házasságon kívül született gyermekek esetén az Mtj. szerint a következő: *aki az anyával a gyermek fogantatásának idejében (a 182. § 1. bekezdése alapján születése napja előtti nappal kezdődően visszafelé számított száznyolcvanegyedik és háromszázkettedik nap közötti idő, mind a két határnap hozzászámításával) nemileg érintkezett.*⁶ Ez alapvetően pusztán bizonyítási kérdés, ám a jogalkotó egy kiskaput is hagyott az esetleges apai kötelezettségek elől menekülő férfiak számára, ugyanis a törvényhely második része azt mondja: *„kivéve (...) ha az anya a fogantatás idejében oly feslett életet élt, hogy a nemi érintkezést több férfival keresetképen vagy a női szeméreméretet botrányosan sértő módon űzte.*” Megemlítendő, hogy a feslettségi kifogás a törvénysszöveg megalkotása előtt is sarkalatos pontját képezte az apasági pereknek, így az Mtj. pusztán kodifikálja a korábbi gyakorlatot, nem maga vezeti be a

rendelkezést. A feslettségi kifogás tartalmi elemeinek és alkalmazási körülményeinek kialakulása hosszú jogtörténeti fejlődés és bírósági alkalmazás útján ment végbe, amelynek történetéből szeretnék felvillantani pár döntvényt, amellyel betekintést nyerhetünk az alkalmazási körülmények szövevényes hálójába. A feslett életmód kifogása eredetileg a nemi érintkezést üzletszerűen, ellenérték fejében folytató személyek esetén szánták alkalmazandónak, hisz ilyen foglalkozás esetén a gyermek apját kis valószínűséggel lehet bizonyosan megállapítani.⁷ Ezt a királyi ítélőtábla több elvi jelentőségű határozata is alátámasztja. Álláspontja szerint *„az a nő nem támaszthat igényt gyermektartásra, a ki feslett életmódot folytatott és a közösülést üzletszerűen pénzért folytatta”*⁸, illetőleg *„a többekkel közösülés kifogása csak feslett életű nővel szemben érvényesíthető; pusztán az a körülmény azonban, hogy egy nő házasságon kívül többekkel közösül, nem elegendő annak a megállapítására, hogy az a nő feslett életű.”*⁹

Első, a bírói gyakorlat által utóbb orvosolt logikai buktató volt, hogy a kifogás akkor is alkalmazandónak bizonyult, ha a vélelmezett apa előbb a közösülés tényét is tagadta.¹⁰ Ez abszolút alátámasztja, hogy a kifogást adott esetben egy utolsó mentőövként használták, holott alapvetően nem ez lett volna a célja. A döntvény szerint nincs jogi akadálya az akkor hatályos, a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvény cikk szerint annak, hogy az alperes esetlegesen többletkifogásokat terjeszsen elő, biztosítva, hogy bármelyik kifogás elutasítása esetén a másik a kereset elutasítását eredményezze. Ezt utóbb az Bp. Tábla P. III. 2505/1927. határozata orvosolja, amely nem teszi érvényesíthetővé a feslettségi kifogásra történő hivatkozást a közösülés tényének tagadása esetében.

Pusztán pénz elfogadása nem alapozta meg az üzletszerű kéjelgés miatt fennálló feslettséget. Nem állapította meg a bíróság az üzletszerűen folytatott kéjelgést abban az esetben, amikor az anya három ízben, harmadik férfival közösülve pénzt fogadott el az együttlétért.¹¹ Megállapította azonban a bíróság a feslettséget azon nő esetében, aki mellett, hogy több férfival pénzért közösült, harmadik személyt fogadott fel arra, hogy neki férfiakat hozzon közösülés céljából.¹² Így az üzletszerű kéjelgés tekintetében mérlegelési szempontnak tekinthető a férfiak száma, illetőleg az esetleges egyéb körülmények, például a kerítő alkalmazása. Pénz elfogadása nélkül nem volt helye az üzletszerű kéjelgés alapján megállapított feslettségnek. Megállapította

a bíróság a feslett életmódot annak a nőnek az esetében is, aki a fogantatás vélelmezett ideje alatt két községben folytatott pénzért nemi viszonyt, illetve ágyát egy időben két férfival osztotta meg, egyszer az egyikkel, egyszer a másikkal hálva.¹³ Nem alapozta meg a feslettséget az a tényállás sem, ahol a nő éjjel két férfivel osztotta meg a szobáját, ahol előbb az egyikkel, később a lépcsőfordulóban a másikkal folytatott nemi viszonyt, amiért pénzt nem kért és nem kapott.¹⁴

A futó nemi kaland és a tévedés sem alapozta meg a feslettség alkalmazását abban a döntvényben,¹⁵ amelyben a tényállás szerint a felperes az Intim-színház álarcosbálján ismerte meg az alperest, akivel később az alperes szállodájába távoztak, ahol nemileg közösültek. A felperes előadása szerint az alperes őt a „*kéjnőkkel azonos magatartással úri tisztességében megtévesztette*”. Nem került bizonyításra, hogy az alperes az együttlért pénzben megtérítést kapott volna, és az sem, hogy a fogantatási időben másokkal közösült volna, így nem állt meg a feslettség kifogása.

Az üzletszerű kéjelgés mellett a feslettségi kifogás másik esete a többekkel közösülés. Fontos leszögezni, hogy a többekkel való közösülés kifogása csakis a fogamzás ideje alatt feslett életmódot folytató nőkkel szemben volt alkalmazható.¹⁶ Abban az esetben, ha valaki ezen kifogást érvényesíteni kívánta, mindkettőt bizonyítania kellett: pusztán a többekkel közösülés tényéből nem lehetett következtetni a feslett életmódra. A Kúria több ízben kimondta,¹⁷ hogy a feslettség jog, és nem ténykérdés, így ezáltal a fogamzás idejére vonatkozó feslettség megállapítására nem lehet olyan tényből következtetni, amely a fogamzás előtti időszakra vonatkozik.¹⁸ Az egyik határozatban a Királyi Kúria, mint felülvizsgálati bíróság járt el. A tényállás szerint az alperes a felperessel az utcán, más férfiak előtt, egy fának dőlve, majd később az alperes jelenlétében ugyanazon időben más férfiakkal is közösült. Ez kimerítette a többekkel közösülés tényállását, illetve az egyéb körülmények (fának dőlve, publikus helyen végzett kéjelgés) alapján megalapozottnak találták a feslett életmód megállapítását. A gyakorlatban relevanciája volt az időbeli eltolódottságnak, hisz pusztán a tény, hogy az anya a vélelmezett fogamzási idő tartama alatt időben elkülönülve többekkel nemileg érintkezett, nem alapozta meg a többekkel közösülés kifogását (kivéve például amennyiben ezért pénzt fogadott el),¹⁹ 20 míg a kvázi egy időben történő, egymást szorosan

követő együttlétek speciális esetként akár megalapozhatták mind a feslettség (hisz a kor szerint ez a női szeméremérzettel össze nem egyeztethető magatartás), mind a többekkel közösülés kifogását.

Érdekes kérdés lehet, hogy milyen esetekben állapítható meg ezeken kívül a feslett életmód. A Kúria például bizonyítottan tekintette a feslettség kérdését, ha az alperes a fogamzási idő alatt saját mostohaapjával folytatott nemi viszonyt.²¹ Szintén megállapította a feslettséget a bíróság abban az ügyben, amelyben a nő először egy 15 éves kiskorú fiúval közösült, majd annak 12 és 13 éves testvérével is megkísérelte a nemi együttlért.²² Megváltoztatta az elsőfokú ítéletet a Kúria abban az ügyben,²³ amelyben az anya egy táncmulatságot követően, több férfivel az istállóba vonult, és velük nemileg érintkezett. Arra hivatkozott, hogy pusztán az istállóban való nemi viszony nem alapozza meg a feslettség tényét, az pedig nem állapítható meg, hogy a közösülés a női szeméremérzettel mellőző módon történt volna. Elmondható, hogy a feslettség, és azon belül is a női szeméremérzettel teljes mértékben mellőző viselkedésmód gyakorlatilag a kor erkölcsi értékrendjének tükré, illetve ennek leképeződése a bírói gyakorlatban.

Bizonyos esetekben a feslett életmód bizonyított ténye sem alapozta meg a feslettségi kifogás sikeres alkalmazását. Sikertelenül hivatkozott az apa a feslettségre a Kúria előtt abban az ügyben, ahol a nő feslett életmódjáról tudva az apa házassági ígérettel bírta rá őt a nemi közösülésre.²⁴

A törvénytelen gyermekek jogállásáról szóló 1946. évi XXIX. törvénycikk már nem, illetve nagyon korlátozottan tartalmazza a feslettségi kifogás intézményét. A törvény indoklása szerint a gyermek jogállása és így az ellátása nem függhet anyja erkölcsi életétől. Így, amennyiben más körülmények alapján megállapítható, ki a gyermek apja, ő az anya előéletétől függetlenül saját társadalmi állása szerint megállapított tartás fizetésére volt kötelezhető. Érvelt még a jogalkotó a társadalmi tapasztalattal, amely szerint a feslettségi kifogás (különösen annak a nő szeméremérzettel mellőző viselkedésére alapított ága) utat teremtett a hamis tanúzások elburjánzásának, így azt remélte, hogy a kifogás kivezetésével ezen esetek csökkenése is bekövetkezhet. A feslettségi kifogást az üzletszerű kéjelgés esetkörére korlátozta, azzal érvelve, hogy ebben az esetben valóban igazságtalan lenne, ha valakit pusztán azon tény alapján, hogy az anyával nemileg érintkezett, tartásra lehetne kötelezni.

Összességében elmondható, hogy a feslettségi kifogás szövevényes bírói gyakorlata igen színes múltra tekint vissza, és érdekes képet fest a 19. és 20. századi apasági perekben keresztül a kor társadalmáról.

¹ SIPŐCZ László: A törvénytelen gyermekek jogállásáról. In SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Jogászegyleti értekezések 24. kötet*. Budapest, 1902, Magyar Jogászegylet. 201. p.

² LAKY Dezső: A törvénytelen gyermekek Budapesten. *Budapesti Statisztikai Közlemények*, 1962/4. sz. 5. p.

³ Magyar Statisztikai Évkönyv, 1923, 1924, 1925. *Új folyam*, 1927/31–33. sz. 33. p.

⁴ Tripartitum, 108. cím.

⁵ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat, 249. §.

⁶ 1928. évi Mtj. 247§.

⁷ Érdekeség, hogy a genetikai úton történő apasági tesztek az 1900-as évek elején kezdtek kialakulni, bár ezek akkor még csak vércsoport alapján próbáltak szűrni.

⁸ *Bp.-i királyi ítélőtábla elvi jelentőségű határozatai*, 1897. szeptember 23, 1897. G. 58. sz. a.i.

⁹ *Bp.-i királyi ítélőtábla elvi jelentőségű határozatai*. 1895 október 19, 1895. G. 27. sz. a.

¹⁰ BOGA Bálint: Jogfejlődés a természetes (házasságon kívül született) gyermek jogi helyzetében. *Magyar Jogi Szemle*, 1928/4. sz. 111. p.; 1897, november 12. I. G. 357. sz. a.

¹¹ M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság 1901. márczius 8-án I. G. 46/901. sz.

¹² M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság 1904. szeptember 10. I. G. 140/1904. sz. a.

¹³ M. Kir. Curia 1904. április 23. 740/1903. sz. a.

¹⁴ M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság 1901. szept. 13. I. G. 275. sz. a.

¹⁵ TÉRFI Gyula (szerk.): *A Budapesti királyi ítélőtáblák felülvizsgálati tanácsainak elvi jelentőségű határozatai*. Budapest, 1913, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. 314. p. 1912. ápr. 29., 1911. G. 875. sz. a.

¹⁶ A M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság, 1901. febr. 15. 610/900. sz.

¹⁷ Például: M. Kir. Curia, 1901. január 11. 527/900. sz.

¹⁸ M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság, 1904. szeptember 16. I. G. 156/1904. sz. a.

¹⁹ *Döntvénytár. A felsőbbbíróságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva*. 1899/13. sz. 287. p. 1898 október 11. G. 246. sz. a.

²⁰ M. Kir. Curia mint felülvizsgálati bíróság, 1904. szeptember 2. I. G. ub/1904. sz. a.

²¹ *Döntvénytár. A felsőbbbíróságok elvi jelentőségű határozatai, jegyzetekkel ellátva*. 1899/14. sz. 91. p. 1898. november 12. I. G. 322/98. sz. a.

²² M. Kir. Curia, 1901. június 8. I. G. 207/901. sz. a.

²³ M. Kir. Curia, 1901 január 26. I. G. 569/900. sz. a.

²⁴ M. Kir. Curia, 1923. márczius 21. P. III. 4883/1922. sz.a.

Direito de voto para as mulheres! – A portugál női választójog alakulása a XIX–XXI. században

Írta: Karsai-Valach Dóra dr.

1. Bevezetés

A mai világban természetesnek tartjuk, hogy a választójog *általános*, vagyis annak gyakorlása minden nagykorúra kiterjed, tekintet nélkül rasszra, nemre, vallásra, vagy gazdasági helyzetre. Ma már szerencsére több országban biztosított ez a politikai egyenlőség, mint ahol nem. Ez nem volt mindig így. Sok esetben először elutasították, vagy akár a mai napig teljesen elutasították (Svájcban például csak 1971-ben garantálták), illetve nehezen fogadták el és építették be az állami struktúrába a nők számára is biztosított választójoggal kapcsolatos jogi rendelkezéseket. Tanulmányomban a portugál női választójog fejlődését mutatom be alkotmányos, jogi, és minimálisan szociológiai szempontból. Ismertetem többek között azt, hogyan is zajlott le ez a fontos „csata” a választójog megszerzéséért és érvényesítéséért. A téma korszakokon átívelő, így egy konkrét fejlődési ívet is bemutat. Megállapítható, hogy a XIX. század nem kiemelkedően meghatározó, mivel a legjelentősebb események a XX. században történtek, és a XXI. században sem hozott további hangsúlyos változásokat. Azonban fontosnak tartom, hogy lássuk a kiindulópontot, kontextusba helyezve a leglényegesebb XX. századi eseményeket. Prioritás továbbá számomra, hogy kitérjek az aktualitásokra.

2. A XIX. század

Portugáliában a XIX. század során váltak jelentőssé a nők jogaiért küzdő mozgalmak. E mozgalmak tagjai hasonló munkakörülményeket, oktatást és szavazati jogot követeltek, mint amely a férfiak számára biztosított volt. Ez többek között azért volt szükséges, hogy a nők képviselhessék saját érdekeiket mind a gazdaságban, mind a politikai életben. A XX. században több, a XIX. században született neves aktivista nő tevékenykedett az egyenlőségért. Köztük voltak Ana de Castro Osório író és pedagógus, Adelaide Cabate szülésznő, a Portugál Nőjogi Egyesület alapítói, illetve Carolina Beatriz Ângelo orvosnő, akinek tevékenységére a jelen írás másik fejezetében térek ki. Mindhárom hölgy kitaróan küzdött a nők jogaiért, beleértve a szavazati jogot is. Tevékenységük nagyban hozzájárult a női aktivista mozgalmak megerősödéséhez, továbbá

sok nőt motiváltak arra, hogy csatlakozzanak a monarchia eltörléséért küzdő mozgalmakhoz. A korabeli társadalomra jellemző konzervatív hozzáállás mellett az egyház negatív hozzáállása a nők jogaihoz és az egyenlőséghez lassította, és egyben megnehezítette a folyamatot. A XX. század végére az egyház véleménye ezen kérdésekben megváltozott.¹

3. A XX. század

A férfi választójog Portugáliában először az 1822-es Alkotmányban szerepelt, szigorú cenzusokhoz kötve.² A nők választójogának eléréséért folytatott küzdelem első jelentősebb dátuma Portugáliában ezzel szemben „csak” a XX. század során érkezett el. 1910-ben a portugál monarchia megbukott. Ezt megelőzően már számos nő csatlakozott a monarchia eltörlését támogató aktivista csoportokhoz, és aktívan vett részt a különböző tüntetéseken és gyűléseken. A monarchia eltörlése nem jelentett közvetlen előrelépést a nők választójogának szempontjából, ezért az egyenlőségért folytatott küzdelem töretlenül tovább zajlott. A monarchia megbukása mégis jelentős, mert a nők közreműködésükkel érdemben hozzájárultak a társadalmi élet átalakulásához, ezzel tényezőként jelentek meg a közéletben is.

Az 1911-es Alkotmány szavazati jogot biztosított minden 21 év feletti személynek. Az Alkotmány, illetve a jogrendszer egyetlen egyéb rendelkezése sem mondta ki, hogy a szavazáshoz való jog csak a férfiakat illeti meg. Így a már említett Carolina Beatriz Ângelo özvegy családfenntartó lévén tudta regisztrálni magát a választói névjegyzékbe, és megkapta a választójogot. Ő volt az első nő Portugáliában, aki szavazott az 1911 május 28-ai választásokon.³ Ez újabb reményt adott a nőknek, hogy tovább küzdjenek céljaik eléréséért. Carolina Beatriz Ângelonak más tevékenységei is jelentősek voltak, köztük a Portugál Republikánus Nőszövetség megalapításában történő közreműködés. Hangsúlyozta a nők oktatásba történő bevonását, illetve a megfelelő egészségügyi ellátás fontosságát. Társalapítója volt a Portugál Feminista Propaganda Egyesületnek.⁴ Visszakanyarodva az új Alkotmány által biztosított univerzális választójogra, megállapítható, hogy ez az új rendelkezés a gyakorlatban

nem jelentett teljeskörű áttörést a nők tekintetében, mivel sok nő névjegyzékbe vételét írástudatlanság miatt elutasították. Később az 1913-as választási törvény újrászabályozta a választójogot az országban, és egyértelműen kimondta, hogy csak a férfiak élhetnek választójogukkal.⁵ A rendelkezés visszalépést jelentett a női választójoggal kapcsolatban. Ugyanebben az évben megalakult egy portugál feminista szervezet, a Portugál Nők Nemzeti Tanácsa, amely célja kifejezetten a nők foglalkoztatási lehetőségeinek, oktatásának és jogainak (amelyek természetesen magukban foglalták a választójogot is) elérése, azt követően pedig „fejlesztése” volt, a teljeskörű egyenlőség érdekében.

Az első világháború meghatározó fordulópontot jelentett az ország társadalmi berendezkedésének átalakulása szempontjából. A frontvonalra vezényelt férfiak jelentős száma miatt a nők kényszerültek a kieső munkaerő pótlására, átvállalva a korábban kizárólag férfiak által betöltött munkaköröket, és a mindennapi élet fenntartásához szükséges összes további feladatot. A nők háború alatti tevékenységének társadalmi megbecsültsége kezdte megtörni azt a konzervatív szemléletmódot, amely addig csupán otthoni teendőket ellátó háziasszonyokként tekintett rájuk. Ez viszont nem vezetett hosszútávú eredményre. Az 1926-os puccs következményeként létrejött az Estado Novo-rezsim, amely 1933-ra teljhatalommal rendelkezett.⁶ Az átmeneti időszak és a diktatúra alatt a nők ugyanolyan fáradhatatlanul küzdöttek alapvető jogaikért, de sajnos ez akkoriban nem vezetett teljeskörű eredményhez, ellenben megmutatta, hogy milyen kitartóan tudnak harcolni a nők céljaik elérése érdekében. Az 1931-es év fordulópont az átmeneti időszakban, mivel ebben az évben hirdették ki a 19.694-es számú törvényt, amely először biztosította kimondottan a legalább középszintű végzettséggel rendelkező, családfő nők számára a választójogot.⁷ A nők ugyanakkor továbbra sem minősültek egyenlő állampolgároknak a férfival. Az Estado Novo diktatúra időszaka alatt kihirdetett 1933. évi Alkotmány 5. cikke ugyanis kimondta, hogy *„A törvény előtti egyenlőség magában foglalja a közszolgálatban való foglalkoztatáshoz való jogot, a képességek vagy a nyújtott szolgáltatások alapján; ez magában foglalja továbbá a születés, nemesség, cím, nem vagy társadalmi helyzet alapján biztosított kiváltságok el nem ismerését, kivéve a nők természetükből fakadó és a család érdekeit szolgáló megkülönböztetést.”*⁸ Ennek a szigorúbb cenzúrával járó női választójognak a végét az

1974-ben Portugáliában kitört forradalom jelentette, amely egyben eltörölte az Estado Novo tekintélyelvű rendszerét is. Bár ez nem szorosan kapcsolódik a téma jog- és társadalomelméleti megközelítéséhez, viszont fontosnak tartom megemlíteni, hogy a forradalom egyik ikonikus alakja az a Celeste Caeiro volt, aki szegfűket osztogatott a katonáknak a forradalom alatt. Emiatt emlegetik a forradalmat mind a mai napig a köznyelvben szegfűs forradalomként.⁹

Ennek eredményeként megalakult az első ideiglenes kormány, a Nemzeti Megmentési Bizottság, amely 1976-ban ratifikálta az új Alkotmányt. Ez teljeskörű, egyenlő jogokat biztosított a nőknek és a férfiaknak egyaránt, természetesen beleértve a választójogot is.¹⁰ Lényegében ez az új Alkotmány biztosította, hogy a nők már aktívan részt vehettek a politikai életben is. Ettől kezdve Portugáliában minden 18 év feletti nő és férfi egyenlő feltételek mellett gyakorolhatta a választójogot.

5. Konklúzió

A portugál női választójog története megmutatja, hogy a politikai egyenlőség elérése ritkán egyetlen lineáris folyamat eredménye. Sokkal inkább tekinthető azonban jogi áttörések, politikai visszalépések és társadalmi küzdelmek eredményének. A XIX. század aktivizmusa alapozta meg azt az öntudatot, amely a női választójogért folytatódott harcban csúcspontot ért el. Az *Estado Novo* évtizedei rávilágítottak ugyanakkor arra, hogy a diktatórikus struktúrák képesek évtizedekkel visszavetni a politikai emancipációt. A végső áttörést hozó 1974-es szegfűs forradalom és az 1976-os Alkotmány lezárta a választójogi diszkrimináció korszakát a nőkkel szemben. Ma, a XXI. században Portugália politikai egyenlőség talaján áll, a politikai részvételre és az utóbbi időszak kormánystruktúrájára vonatkozó adatok pedig azt igazolják, hogy a választójog kiterjesztése nem csupán technikai jogi aktus.

¹ Ruth RUBIO-MARÍN: The achievement of female suffrage in Europe: on women's citizenship. *International Journal of Constitutional Law*, 2014/1. sz. 18–25. pp, 33. p.

² Pedro TAVARES DE ALMEIDA: Elections in Portugal. In *Elections in Europe: A Data Handbook*. Baden-Baden, 2010, Nomos. 1530–1537. p.

³ Red Yellow Blue: Women's Right to Vote in Portugal. <https://redyellowblue.org/data/pt/wdpt/> (Letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

⁴ Associação Beatriz Angelo: Empowering women in STEAM. <https://associacao-beatriz-angelo.pt/> (letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

⁵ Red Yellow Blue: Women's Right to Vote in Portugal <https://redyellowblue.org/data/pt/wdpt/> letöltés ideje: 2026. 03. 10.

⁶ Ruth RUBIO-MARÍN: The achievement of female suffrage in Europe: on women's citizenship. *International Journal of Constitutional Law*, 2014/1. sz. 18–25. pp, 33. p.

⁷ Red Yellow Blue: Women's Right to Vote in Portugal. <https://redyellowblue.org/data/pt/wdpt/> (Letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

⁸ Lara SILVA: Portugal's Dictatorship: Salazar's Estado Novo. 2023. január 26, <https://www.portugal.com/history-and-culture/portugals-dictatorship-salazars-estado-novo/> (Letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

⁹ Magyar Nemzet: Celeste Caeiro. 2024. november 16. 9:00. <https://magyarnemzet.hu/cimke/celeste-caeiro> (Letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

¹⁰ Red Yellow Blue: Women's Right to Vote in Portugal. <https://redyellowblue.org/data/pt/wdpt/> (Letöltés ideje: 2026. 03. 10.)

**MINDEN KEDVES ÉRDEKLŐDŐ FORDULJON HOZZÁNK
BIZALOMMAL!**

ELÉRHETŐSÉG:

Ha a féléves programunkkal vagy a TDK-val kapcsolatban bármilyen kérdés felmerül, elérhetőek vagyunk a

elte.majt.tdk@gmail.com e-mail címen

MÁJT TDK Facebook oldalán

Amennyiben a Joghistoriával kapcsolatban merül fel bármilyen kérdés, ezek megválaszolására alkalmas a

Joghistoria Facebook oldala,

illetve a publikációkat az alábbi e-mail címen tudjuk fogadni:

joghistoria@gmail.com

ELTE | ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu